

EGYHÁZZENEI ÉLET

A budapest-kelenföldi református templom orgonista–kántora

Hiszem, hogy életünk alakulásában meghatározó, hogy hova születünk, milyen országba, milyen családba. Istennek terve, akarata van felőlünk, és formáltatásunkban mindez közrejátszik. Így nekem meghatározó volt, hogy a kommunizmus idején lelkész–zenész családba születtem. Hatalmas védelmet nyújtott nekünk, gyermekeknek —hatan voltunk testvérek—, hogy a hitben való nevelés belülről formált, és a zenei tehetség, amelyet kaptunk, meghatározta pályánkat. Édesapám, nagyapám, három nagybátyám lelkész volt, és később egyik bátyám, egy unokatestvérem és egy unokaöcsém is református lelkész lett. Világos, hogy egy ilyen közegben adott az életút. Ezt mindenképpen Isten tervének–akaratanak tulajdonítom, ami örömmel és biztonsággal tölt el.

Kis kortól kezdve mindnyájan tanultunk valamilyen hangszeren, otthon állandóan szólt a zene. Majdnem minden hangszer előfordult nálunk, így kamarazenélni, énekelni tudtunk, ami sok örömet adott. Nagymamám kitűnő zongoristaként kísérte énekes édesanyámat, így korán megismertem a Schubert-dalokat és a dalirodalom remekeit. Kántorkodni mind a hatan tudtunk —volt időszak, amikor a hat testvér közül öt biztosan kántorkodott valamelyik budapesti gyülekezetben. Bár mindenki magas szinten művelte a zenét, csak hárman maradtunk zenei pályán, ugyanakkor már nyugdíjban lévő lelkész bátyám is máig naponta hegedül, brácsázik. Életformánkká vált a zene és a templomi szolgálat.

Tizennégy évesen kezdtem el a kántori szolgálatot. Eleinte ún. „cédulás kántorként” vittem a frissen megtanult korálokat; ezekből választhatott a lelkész egy kis budapesti prédikáló állomáson. Majd a Bartók Béla Konzervatóriumba kerültem orgonaszakra, és itt kezdődött hivatalosan a zenei életem. A konzervatóriumi évek után a Zeneakadémiára kerültem szintén orgonaszakra, és később a csembalószakot is elvégeztem.

Tanulmányaim során jártam Hollandiában, Németországban, Belgiumban, neves orgona- és csembalóművészeknél, de az egyházzeneben Klaas Bolt orgonaművész, az amsterdami Sweelinck Konzervatórium professzora, a haarlemi St. Bavo orgonista–kántora volt rám legnagyobb hatással. Ő az orgonairodalmon kívül a gyülekezeti éneket Goudimel 150 zsoltárának négyszólamú feldolgozásain keresztül oktatta. Harald Vogel professzorral együtt a régizene historikus előadását is tanította, ami meghatározó volt további zenei gondolkozásomra, játéktílusomra.

Sokrétű a munkám: orgona- és csembalóművész, konzervatóriumi tanár, kórusvezető vagyok, egy színvonalas egyházzenei sorozatot szervezek, mégis művészi munkáim mellett az jelenti a legnagyobb örömet, megtiszteltetést,

hogy az istentiszteleteken zenével, énekkel kísérhetem a gyülekezet Isten felé fordulását, énekelt imádságát. Amikor a gyülekezet együtt dicséri az Istent, kér, könyörög, hitet vall, annak hatalmas ereje van!

Kántori szolgálatom tizennégy éves korom óta folyamatosan tart. Jelenleg negyvenedik éve a Kelenföldi Református Egyház szolgálatában állok mint orgonista-kántor és kórusvezető, valamint a huszonegyedik éve tartó egyházzenei sorozatnak, a Kelenföldi Barokk Estéknek művészeti vezetője, aktív résztvevője vagyok. Többen kérdezik: „Nem jelent-e szoros kötöttséget, hogy nincs egy vásárnapod se, ami szabad lenne?” Nekem ez az életem. Nem tudom elképzelni az életemet e nélkül a szolgálat nélkül.

1977-től tizenkét évig tanítottam orgonát a debreceni Kántorképző tanfolyamon, ami csodálatos időszak volt. Az elzárt három hét a régi falak között, a zene, gyülekezeti ének intenzív közelségében és a lelki alkalmakkal maradandó nyomot hagyott mindannyiunkban, akik ott jártunk. Diákjainkat ott tanígtattuk a hangszeres játék mellett a kántori szolgálatra, miként lehet a templomba járó embereket megtanítani jól, helyesen énekelni, figyelve a dallamok mellett a szöveg mondanivalójára is. Később több évig a budapesti Kántorképzőn is tanítottam.

Énekeinket tanítani kell. S nagyon fontos, hogy figyeljen oda a tartalomra, aki énekel. Lehet, hogy nincs jó hangja, nem tud helyesen énekelni, de az énekeinknek az a lényege, hogy imádkozzunk, miközben éneklünk. Énekeskönyvünkben nagyon sok gyönyörű hitvalló ének van, amely erőt hordoz, és amikor az ige, annak hirdetése és a gyülekezeti ének mind egy hullámhosszon zengi Isten dicséretét, akkor kerül az ember élete biztonságos közegbe, Isten közelségébe. A reformáció tanítása szerint mindennek egyedül Istenről, Krisztusról, az Igéről kell szólnia. Egyedül az Ő kegyelme, a Benne vetett hit az, ami megtart ebben a világban. Mindennek az Ő dicsőségére kell történnie, így az ige hirdetése mellett az ige éneklésének is. A legfontosabb a gyülekezeti énekekben, hogy annak tartalmát kell szívünkbe vésnünk. Nem szabad külön kezelni a dallamot a szövegtől. Ezt tanítom a gyülekezetemben is a fiataloktól kezdve az idősekig.

Luthernek nagyon fontos, mély megfogalmazásai voltak az énekről: „... az éneknek mindig imádsággá kell lennie...” „Isten egyik leggyönyörűbb s legdicsőbb ajándéka az ének. Haragszik is rá a Sátán, mert sok kísértést és gonosz gondolatot űz el vele az ember”, hisz tudjuk, „Dávid is a zsoltárénekével űzte el Saul rossz szellemét.” „Az Úrnak énekelni nem azt jelenti, hogy mindig vidámak legyünk és örüljünk, ellenkezőleg, az új ének a keresztség éneke, és ez azt jelenti, hogy szomorúságodban, a halál közepette az Isten, akit magasztalsz, mindig veled van.” „Krisztus összehasonlíthatatlan erővel száll alá éneklés közben a szívbe, majd emelkedik fel onnan ismét a magasba, de közben formálja, magával ragadja az éneklőt is.”

Egyházzenei szolgálataimat ebben a szellemiségben szeretném végezni Isten dicsőségére. Ezért nem teher nekem, hogy nincs szabad vasárnapom.

Két dolgot részletezek még gyülekezeti munkámmal kapcsolatban. Huszonegy éve vezetem a gyülekezet kórusát. Három CD-lemezt tudtunk kiadni. Nyaranta egyhetes kórustábor tartunk, ahol az éves anyag alapját tanuljuk meg. Élvezetes együtténeklések ezek, lelki közösségben.

Gyülekezetünk ad helyet egy országos zenei sorozatnak, a Kelenföldi Barokk Estéknek. Huszonegy éve azzal a szándékkal indítottam el a sorozatot a gyülekezet elnökségének nagy támogatása mellett, hogy a protestáns zeneirodalom reformáció utáni liturgikus zenéje abban a környezetben hangozhasson el, ahova a szerzők megírták. Tehát istentiszteleti környezetben. Johann Sebastian Bach

lipcsei munkássága adott mintát. A reformáció által az ige hirdetése került oly módon a középpontba, hogy az előtte és utána elhangzó zeneművek is az igei mondanivalót erősítették meg a hívekben. Bach ebben is hatalmasat alkotott. Sorozatunkban kantáták mellett minden évben a János-passió és Bach összes orgonaműve rendszeresen elhangzik. Ez utóbbiakat 24 hangverseny alkalmával magam játszottam végig, de folyamatosan más művészek is adnak elő. Sok más barokk egyházi komponista – Buxtehude, Bruhns, Sweelinck, Scheidemann, Lübeck és mások – művei vannak műsoron neves művészek előadásában. A művekről rövid ismertető hangzik el, valamint szövegkönyv kerül a hallgatóság kezébe. Ez a sorozatunk missziói alkalom is, ahova gyülekezeti tagokon kívül nagy számban jönnek kívülállók is, akik az adott műsort igehirdetés mellett hallgathatják meg.

Mindezeket a szolgálatokat szeretném továbbra is Isten dicsőségére végezni, hirdetve, hogy „Istenünkről énekelni jó!”

Alföldy-Boruss Csilla

A domonyi evangélikus gyülekezet kántora

Domonyban születtem, evangélikus családban. Szüleim már kiskoromban rendszeresen magukkal vitték az istentiszteletekre, ahol általában a karzaton ültem, közel az orgonához, mivel nagyapám volt a kántor. 2009-ben vettem át tőle ezt a szolgálatot. 2014 óta a domonyi gyülekezet mellett a vácegresi filia kántora is vagyok. Így a vasárnap nekem mindig két szolgálatot jelent.

A billentyűs hangszerekkel az általános iskolás évek alatt ismerkedtem meg. 1997-ben kezdtem zongoratanulmányaimat az aszódi Podmaniczky Alapfokú Művészeti Iskolában. A zongoratanulás végigkísérte az általános iskolai és gimnáziumi éveket, a hatéves alapképzés után a négyéves továbbképzőt is elvégeztem. Ezzel párhuzamosan 2002-től minden évben részt vettem a Fóti Evangélikus Kántorképző Intézet júliusi tanfolyamán, ahova kántor nagyapám küldött. Lényegében neki köszönhetem, hogy kántor lettem. Tíz nyári tanfolyam van a hátam mögött hallgatóként, majd 2012-től már előadóként veszek részt a tanfolyamokon; nagyon fontos nekem, hogy a megszerzett tudást és a zene szeretetét továbbadjam a fiatalabbaknak. A kántorképző csodálatos közeg, mert nem csak az egyházzene szépségeire irányította figyelmemet, hanem a zene mint közös pont szolgált arra, hogy megismerjem feleségemet, *Kocsis* (férjezettként Remenár) *Krisztinát*. A kántorképzőben orgonatanárom *Soltész Petra* volt, 2008–2012 közt az egyetem mellett, zeneiskolai keretekben is tanultam nála. Orgonatanulmányaimnak ez volt a legaktívabb szakasza: 2010-ben részt vettem a IX. országos orgonaversenyen Salgótarjánban; a 2. díjat nyertem el. A hangszer mellett a kóruséneklés is fontos szerepet játszik az életemben. Az egyetem alatt tagja voltam a Kántorképzőben működő *Mandák kórus*-nak és később a baráti társaságból alakult *Pax et Bonum Kamarakórus*-ban is énekeltem gyermekünk születéséig.

Kántori szolgálatom nagy részét a rendszeres vasárnapi és adventi, böjti időszakban a hétközi, szerda esti istentiszteletek és nagy egyházi ünnepeink alkotják. Az esküvői és a vasárnapon kívüli keresztelei alkalmakon is orgonálok, valamint a helyi gyülekezeti énekkar hangszeres kíséretét is én végzem, legyen szó istentiszteleten belüli kórusszolgálatról vagy egyházmegyei énekkari találkozóról. A temetési kántori szolgálatot csak kivételes esetben látom el, mivel építészmérnökként dolgozom és a munkabeosztásom nem teszi lehetővé, hogy munkanapokon a délutáni órákban szabadabbá tegyem magam. A temetői szolgálatokban *Kmety József*, jó hangú nyugdíjas testvérünk van segítségemre. Az utóbbi években igyekeztünk a gyülekezet zenei életét színesíteni vasárnapi alkalmakon kívüli zenei szolgálatokkal. Ezek többnyire az egyházi évnek megfelelő tematikájú rendhagyó alkalmak, úgymint adventi vagy böjti koncert, zenés áhítat, ahol meghívott előadókkal, általában zenésztársakkal, barátokkal adjuk elő a közösen összeállított műsort. Ezeket a rendhagyó alkalmakat leggyakrabban valamilyen jótékonyági cél köré építjük, például 2013 adventjében a Pax et Bonum Kamarakórusal az orgonafelújítás céljára gyűjtöttünk, a tavalyi

évben pedig a környékbeli kántortársaimmal szerveztünk koncertet a templomtorony restaurálására. Az utóbbi években adventi koncertünk már rendszeresnek mondható, ahol különböző hangszeres művek vagy kórusmuzsika szólal meg. Adventi időben úgynevezett „nyitott templom” nevű alkalmat is tartunk, amikor orgonazenével töltekezhetnek a falu lakói. Ezeknek az alkalmaknak mindig aktív szervezője és lebonyolítója vagyok.

A hétszáz lelkes domonyi evangélikus gyülekezet felvidéki, tót eredetű gyülekezet. A tót hagyományok, ahogy maga a szlovák nyelv is fokozatosan kikoptak az emberek mindennapjaiból. Úgy gondolom, hogy a szlovák kegyesség az éneklés szeretetében él tovább a gyülekezetben. A vasárnapi istentisztelet rendjében két dolgot emelek ki, ami egyedi jellemzője a gyülekezetnek. Minden vasárnapi istentiszteleten a prelúdium után felállva elénekli a gyülekezet a *Jövel, Szentlélek Úristen* (Ev. é.k. 229) kezdetű éneket a „rég”i dallamvariánssal (az ének mai formájától csak az első korálsorban tér el, emellett az ének ritmikája egyedi, kissé szabadabb). Minden hónap első vasárnapján és nagy ünnepeken úrvacsorás istentiszteletet tartunk. Az úrvacsora liturgiájában egyedi vonás, hogy a Sanctus-ének elmarad, az úrvacsoravétel alatt pedig alternatív módon hangzik el gyülekezeti énekvers és orgonamű. 2016-ig vasárnap délutánonként is tartottunk istentiszteletet 15:00 kezdettel. Ennek az alkalomnak az eredete azokra az időkre nyúlik vissza, mikor a gyülekezet még ápolt a szlovák nyelvet — a délutáni liturgia szlovák nyelven zajlott. Ez az istentisztelet —tótul „vecsernye” — később szintén magyar nyelvűvé vált, s így szerepét veszítette. Ezért a gyülekezet vezetősége úgy döntött, hogy többé már nem tartunk délutáni istentiszteletet. Ma a szlovák nyelv ápolásának talán egyetlen formája az, hogy szenteste és óév este az istentisztelet után a gyülekezet nem megy haza, hanem összegyűlik a parókia udvarán és köszöntésképpen tótul énekel a lelkészcsaládnak, így ma *Ságly Balázs* és *Kata* lelképásztoraiknak. Szenteste a *Pleszejtje*, óév este a *Radusze* kezdetű éneket énekeljük. Ezeknek az énekeknek a dallamát lejegyeztem, ugyanis csak szájhagyomány és egy-két gyűrtött kézirat útján terjednek. Az énekek szövegét viszont csak részben helyesen, esetenként fonetikusán jegyezhettem le. Úgy gondolom, hogy ez az alkalmi éneklés megtartandó és ápolandó, egyedi, szép hagyománya gyülekezetünknek.¹

A gyülekezet régi énekes hagyományokból táplálkozik, élő éneklő gyülekezet. Igaz, hogy több év befektetett munkát jelentett, míg fejleszteni tudtunk a ritmikán és a tempón, a gyülekezet ma már jó tempóban éneklő az evangélikus énekeskönyv énekeit, esetenként a régi dallamvariánsokat is felváltottuk a mai változatokkal. Az énekeskönyv dallamainak körülbelül 80 százalékát ismeri a gyülekezet, adott esetben új énekek tanulására is nyitottak az emberek, bár ebbe is sok energiát kell fektetni, hogy az „ezt mi nem szoktuk énekelni” mentalitásból kizökkentsük őket.

¹ Az értékes hagyományra dallam- és szövegközléssel, fordítással és esetleges párhuzamok bemutatásával a közeljövőben visszatérünk. (A *Felelős szerkesztő*.)

A gyülekezet szolgálatában egy 10 regiszteres, mechanikus traktúrájú, egy-manuálos műemlékhangszer áll, melyet 1890-ben épített *ifj. Bakos Károly* ceglédi orgonaépítő mester. Az orgona az I. világháborút követő rekvirálások és a különböző javítások, kisebb átalakítások miatt igen rossz állapotban volt egészen 2014-ig, amikor teljes rekonstrukción, restauráláson esett át. [Vö. *Magyar Egyházzene* XXIX (2016-2020) 4. szám (2019/2020) 406. *A Szerk.*]. Ezt követően nyerte vissza eredeti hangzását. Az orgonaszekrény festésének restaurálására már nem volt anyagi lehetőség, a sípállomány, a szélellátás és a szélládák viszont teljesen megújultak, valamint a pedálklaviatúrát is az eredeti állapotnak megfelelően állította helyre *Faragó Attila* orgonaépítő. A hálaadó ünnepi istentiszteleten a megújult hangszert *ifj. Bakos Károly* ükunokája, *Kovács Levente* orgonaművész szólaltatta meg.

A hangszer diszpozíciója (ahogyan a regiszterkapcsolókon olvasható):

Manuál	Pedál
Principal 8'	Szubasz 16'
Szilvesztrina 8'	Flautabasz 8'
Dordon 8'	Oktavbasz 4'
Oktav 4'	
Flauta 4'	
Szuperoktav 2'	
Mixtur 2 sor (valójában 3 sor, sűrűn repetálva)	

Az orgona teljes mértékben kiszolgálja a gyülekezet liturgikus igényeit, a gyülekezeti énekeket változatosan lehet rajta kísélni. A pedálklaviatúra két teljes oktávából áll, azonban repetáló pedálról van szó. Pedálkopula jelenleg nincs a hangszerben, annak ellenére, hogy a basszussípok alatt a kiegészítő szellőda ki lett építve a ventilkopulához. Ez az egyedi pedárelrendezés némi technikai korlátot állít az orgonista elé, de nem áthidalhatatlan a probléma. A hangszeren remekül interpretálhatók az északnémet barokk, valamint francia barokk művek. A liturgikus alkalmakat be- és kivonuláskor igyekszem változatos darabválasztással színesíteni, alkalmanként francia romantikus, esetleg XX. századi művek is megszólalnak, habár a virtuóz pedálszólókat olykor manuáljátékkal kell kiegészíteni a kopula hiánya miatt.

Összességében elmondható, hogy kissé nehéz mechanikája ellenére a liturgikus szolgálat végzésére tökéletes hangszer, a térben betöltött helyéből fakadóan énekkar kíséretére is jól használható.

Nagy megtiszteltetés, szülőfalum kántora lehetek, hogy tovább tudom vinni a családi szolgálatot, melyet nagyapámtól kaptam. Az is öröm, hogy a leánygyülekezetben is szolgálhatok vasárnapról vasárnapra. Érzem, hogy megbecsülnek gyülekezetemben, és remélem, hogy hosszú időn át tudom szolgálni Istent és a gyülekezetet.

Remenár Tamás

(A szerzőt a domonyi evangélikus templom orgonájánál ld. a következő oldalon)

Magyar református énekeskönyv — 2021

„Az egyházi énekeskönyv funkciójánál fogva egyebek között közműveltségi dokumentum is.” E mondattal kezdi Csomasz Tóth Kálmán egyik legutolsó, kéziratban maradt írását, melyben 1986. április 23-i keltezéssel —halála előtt két és fél évvel— az 1948-as énekeskönyv esetleges megújításához fűzi megjegyzéseit.

Az egyházi énekeskönyvek valóban saját koruk műveltségi színvonalát tükrözik, nem ritkán azonban az a szándék is felismerhető bennük, mellyel az egyházi éneklést megújítani, befolyásolni kívánják. Így volt ez 1948-ban, és éppen ezért hívjuk reform-énekeskönyvnek e Magyarországon és Felvidéken ma is használt énektárat, mely Csomasz Tóth szavaival élve „az egyház műveltségi színvonalának nem a való, hanem a kellő képét próbálta megformálni.”

A magyar református énekeskönyv megújítása során végzett munkánkat is ez a kettősség határozta meg, és eszerint próbáltunk fejezetről fejezetre, énekről énekre lépve bölcs döntésekre jutni. Elhagytunk gyengébb és amúgy sem használt énekeket, megtartottunk minden ismert és használatos éneket, szükség esetén finoman igazítva azok kottaképén, szövegezésén. A kevésbé ismert, ám értékes és ezért megmentendő tételeknél szintén több-kevesebb szöveg- és dallamigazítással —akár dallamváltással— próbáltuk növelni használatuk jövőbeni esélyeit, végül pedig kiegészítettük az énekeskönyvet már ismert és igényelt, valamint az eddigi énekanyagot témában, illetve stílusban gazdagító új énekekkel. A kitűzött céloknak megfelelően a 2021-ben megjelent énekeskönyv félszáz éneket elhagy az eddigiekből, ugyanakkor mintegy kétszáz új énekkel gazdagítja a magyar református énekkészletet.

Tíz évvel ezelőtt, 2009-ben ezekkel a gondolatokkal indult a munka:

A megújított énekeskönyv két fő célja, hogy az istentiszteletekre és egyéb közösségi alkalmakra is alkalmas énekanyagot adjon a gyülekezetek kezébe. Tartalmazza egyrészt a széles körben énekelt és közismert énekeket, de egészen a reformáció századáiig visszanyúlóan tartsa meg a kapcsolatot a magyar reformátorok és hitvalló elődök hitét hordozó énekekkel. Énekanyagában őrizze meg és örökítse tovább a magyar reformátusság évszázados énekkincsét, s adjon lehetőséget, nyújtson útmutatást annak tényleges használatára is. Kapcsolódjék az európai és a világprotestantizmushoz, tartalmazva nálunk is használható törzsanyagukat.

Magyarság és európaiság, hagyomány és a korszerűség ötvözete kell jellemezze az új énekeskönyvet — az előbbieket elsősorban a jelenlegi és a reformáció korából még feltámasztandó énekek terén, az utóbbiak inkább a tervbe vett új énekanyag vonatkozásában, illetve az énekeskönyv beosztásának, apparátusának (kiegészítő részek, szakmai és metodikai anyagok) tekintetében.

Magyar református egyházzenei hagyomány — vagy örökség, szokás?

Szintén még az alapvetés részeként, 2010-ben létrejött egy szempontrendszer,² melynek második pontjában ezt olvassuk: az új énekeskönyv „tartalmazza a magyar egyházzenei hagyomány széles körben ismert énekeit”.

Református énekhagyományról háromféle értelemben beszélhetünk.

1. A mai istentiszteleti énekgyakorlat sok szállal kötődik a XIX. századihoz. Szövegek tekintetében ez a romantikus pátosszal átítatott tanító szövegeket, dallamok tekintetében saját korának romantikus-népies dallamosságát jelenti. Ez a mai református énekkincs kevésbé értékes, de jórészt még ma is elevenen élő hagyománya. Az ide tartozó dallamok jellemzően a XIX. század nagy ambitusú, érzelmes, patetikusan kifejező dallamvilágában gyökereznek. A 48-as énekeskönyvben ez az anyag mintegy 75, kisebb részben saját dallamú, nagyobb részt zsoltárdallamokra írt, főként ünnepi és az úrvacsorai énekszöveg.

2. A XX. század első felének énekeskönyvei —először az 1921-es Baltazár-féle, majd az 1923-as kolozsvári, valamint az 1939-es jugoszláviai is— befogadott egy újabb stílusréteget, mely a magyar belmisszió múlt század elején kibontakozott mozgalmának köszönhetően az egyéni hitvallásra tette a hangsúlyt. Ez a főképpen romantikus dallamvilágú, angol eredetű, zömében XIX. század végi énekanyag vált a missziói mozgalmak egyik lényeges eszközévé, sok helyütt egyenesen „az igazi hit” fokmérőjévé.³

² *Lélekkel és értelemmel. A magyar református énekeskönyv megújulásának alapelvei, példatárral.* Kálvin Kiadó, Budapest 2016. 63–64. egyhazzene.reformatus.hu/data/attachments/2016/11/09/121503/latvany_beliv_Le_lekkel_e_s_e_rtelemmel.pdf (megtekintés 2020. szept. 5.)

³ A magyar belmissziói mozgalomra és az énekek terjedésére nézve jelentős esemény volt 1887–88 telén Alexander Sommerville skót prédikátor az Alföldet és Budapestet érintő missziós útja. Ekkor

A 48-as énekeskönyv is integrálta ennek az énekkincsnek értékesebb darabjait, amikor mintegy 30 éneket vett át a *Hallelujá*-ból, a *Hozsanná*-ból, a Baltazár-vagy éppen a jugoszláviai énekeskönyvből, csaknem 15 hasonló dallamvilágú, újonnan fordított dicsérettel kiegészítve ezeket. Végül ugyancsak az énekeskönyv új anyagát képezte még a német korálirodalomból felvett 35 tétel is. Az énekeskönyv elfogadottságát alapvető módon befolyásolták és segítették ezek az új énekek, melyek az előkészítő gyűjteményként szolgáló, missziói célzatúnak szánt *Kis énekeskönyv*-ben jelentek meg először.

3. Mindkét, fent bemutatott énektípus a református énekkincs újabb rétegéhez tartozik. Fekete Csaba szóhasználatára szerint azonban „ez nem a hagyomány, csupán a szokás kategóriája”. Az igazi református hagyomány —a reformációi örökség— felé az 1939-es jugoszláviai követve mostani énekeskönyvünk nyitott kaput, midőn a XIX. században még megmaradt, mindössze 51 tétel mellé⁴ merész következetességgel emelte vissza a reformáció énekkincsének igen jelentős részét, szám szerint 114 éneket. Ez a reform önmagában nem volt eltúlzott, hisz az elhagyott dicséretetek alig fele került vissza, de történetileg ez a 165 dicséret a legtisztább református hagyomány. Míg azonban a XIX. században megmaradt dicséretetek jellemzően ma is ismertek,⁵ az újonnan felvett dallamok jó része nem gyökerezett meg.⁶

Amikor tehát református énekhagyományról beszélünk, akkor elsősorban e harmadik énekrétegre gondolunk. Nem tagadhatjuk meg az első két csoportot sem, mely ma —a szokás szintjén— sokaknak a református identitást jelenti. Sok türelemmel és következetességgel kell munkálkodni a valós értékek továbbéltetésén és meggyökereztetésén, lehetőséget adva a gyülekezetekben kedvelt és igényelt énekek továbbélésének is.

Fontos gondolat, de valójában tévedés, ha régi énekeinket csupán valamiféle kulturális értékmentésként őrizzük. Csomasz Tóth Kálmán nem erre gondolt. Bizonyítja ezt a *Magyar Református Ébredés* egyik 1943-as számába írt cikke. Ezt írja: „Ahhoz, hogy nagy, termékeny lelki ébredés támadhasson ebben az országban, egyházban és időben: minden sajátos magyar benső erő koncentrációjára van szükség. Ez csak úgy lehetséges, ha helyreáll az élő kapcsolatunk azzal a magyar református kegyességgel, amelynél elevenebb és hatalmasabb ösztönző

szóltak meg először, zömében református hallgatóság előtt Ira Sankey és mások énekei hevenyészett magyar fordításban. A nyolcvanas évek elején egy fiatal református teológus, Szabó Aladár elindította a vasárnapi iskolai mozgalmat. 1883-ban főként újonnan fordított angolszász énekekkel megjelent a *Gyermeklant*. A 60 ének túlnyomórészt négyszólamú letétben található itt, ami baptista hatásra utal. A második kiadás is a baptista egyházzal közösen, 11 évvel később jelent meg.

⁴ Az *Öreg debreceni énekeskönyv* 371 dicséretéből 1806 után mindössze 51 maradt meg, pl. *Ne szállj perbe énvelem; Szent vagy örökké; Jövel, Szentlélek Úr Isten; Krisztus, ki vagy nap és világ.*

⁵ Pl. *Ím békjöttünk nagy örömben, Krisztus Urunknak áldott születésén, vagy: Jövel Szentlélek Úr Isten, töltsd bé...*

⁶ Pl: *Szent Dávid próféta, Szent Ézsaiás így ír, vagy: Küldé az Úr Isten.*

erőt Istentől, Igéje és Szent Lelke után, nem nyerhetünk.”⁷ A reformáció énekei református keresztyén hitünket valóságosan táplálják, erősítik, hitünket mélyítik. Ez a XVI. századi örökség zenei anyanyelvünk, istentiszteleteink alapelve, hasonlóan a gregoriánhoz, mely a római egyház zenei anyanyelve.⁸

Az énekeskönyv szerkezete. Stílusok, értékelvűség, funkcionalitás

Visszatérve mai énekeskönyvünk megújításához: szintén az első év eredményeként megszületett a javaslat az új énekeskönyv beosztására, szerkezetére.⁹

Egy több száz éneket tartalmazó gyűjtemény használatát igen jelentősen segíti az énekek áttekinthető elrendezése, vagyis az énekeskönyv szerkezete. Egyre inkább felismertük, hogy a jelenlegi énekeskönyv minden erőnye mellett kevés súlyt helyez az énekek funkcionális használatára, valamint a különböző zenei stílusokat —a teológiai fogantatású elrendezésből fakadóan— nem választja szét eléggé. Azonos fejezetbe, egymás mellé került reformációi ének és egyéni hangú, romantikus dallamú ébredési ének, ám szubjektív szempontok alapján mindig utóbbira esett a választás.

Miért fontos a stílusok szétválasztása? Mert alapvető különbségek vannak a régi —XVII. század előtti— és az újabb énekek között. Nem csupán zenei stílusuk különböző, hanem szövegük, mondanivalójuk és így funkciójuk is eltérő. Régi énekeink terjedelmesebbek, a gondolatmenetet egymásra épülő versszakokban, nagyobb felületen bontják ki. Ilyen a méltán népszerű *Nagy hálát adjunk az Atya Istennek*, mely most az eddigi nyolc versszak mellett az eredeti szövegéből átvett —epifánia/vízkereszt ünnepéhez szervesen kapcsolódó— további három strófával bővül. Az újabb énekek rövidebbek, szövegük egyéni hangú, szemlélődő, a strófák egy gondolatot járnak körül. Példa erre a finn eredetű *Jöjj, királyom, Jézusom*.

A régi énekek elsősorban istentiszteleti, míg az újabbak nagyrészt „bibliaórai” énekek, elkülönítésük tehát elsődlegesen a funkcionális használatot segíti. Nem merev elhatárolásról van szó, de fontos alapelv, hogy gyülekezeti alkalmaink és énekhasználatunk karakteresebb arculatot kapjanak.

Az énekek sorrendjét tekintve fontos szempont az *értékelvűség* is. Ez azt jelenti, hogy jól megtalálható helyre, akár állandó liturgikus funkcióba kerüljenek történeti dallamaink, melyek így istentiszteleteink állandó, megkerülhetetlen alkotóelemévé válhatnak.

⁷ CSOMASZ TÓTH Kálmán: „Testvéri szó az énekügyről”, *Magyar Református Ébredés* 1 (1943) 6. sz., újabban: in *Hagyomány és haladás. Csomasz Tóth Kálmán válogatott írásai születésének 100. évfordulójára*. Budapest 2003. 47 (45–48).

⁸ BÓDISS Tamás: „A XVI. századi óprotestáns énekanyag a Motu proprio fényében”, in Dobszay Ágnes (szerk.): *„Inter sollicitudines”. Tudományos ülészek X. Pius pápa egyházzenei motu propriójának 100. évfordulóján. Budapest, 2003. december*. MTA-TKI Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Egyházzenei Kutatócsoport — Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest 2006. 25 (21–26).

⁹ Uő: „Az új református énekeskönyv szerkezeti terve”, *Magyar Egyházzene* XVIII (2010/2011) 383–388.

A funkcionalitás jelentősége. Az énekválasztás elve és gyakorlata

Az utóbbi száz év legfőbb énekválasztási szempontja szerint az énekeket az igehirdetéshez kell választani. Ezt próbálta segíteni az eddigi, a Heidelbergi Kátét alapul vevő teológiai szempontú beosztás, valamint a tematikus szójegyzékek és konkordanciák sora. E szinte egyeduralkodó fő szempont azonban azt eredményezte, hogy az istentiszteletre választható öt ének valójában nagyon sokszor 2–3, szélsőséges esetben egyetlen ének verseit tartalmazta, ami dallamilag, de szövegileg is igen megszegényítette az istentiszteletet.

A régi énekeskönyvek —még az 1921-es Baltazár-énekeskönyv is— a funkcionális énekválasztás szerint épültek fel: kezdő énekek, az ünnepi és ünnepi időszakon kívüli, ún. vasárnapi énekek, bűnbánati, úrvacsorai, a délutáni istentiszteletre való katekizmusi énekek stb. Így az énekek szinte adottak voltak vagy néhány —5–10 énekből— választandók, a záró éneket pedig az igehirdetés alapján sok helyen a kántor maga választotta.

Az új énekeskönyv Pál apostolnak a Kolossébeliekhez írt levélben található (Kol 3,16) klasszikus hármassága szerint épül fel. Az első nagy csoport a *Zsoltárok*, mely azonban nem csak a genfi *psalterium*-ot foglalja magában, hanem csaknem félszáz verses zsoltárparafrázist is. A második nagy egység a *Dicséret*ek. Ez az énekeskönyv központi, meghatározó korpusza, mely több mint négyszáz éneket fogad magába. Fő fejezetei: az istentisztelet általános énekei (azaz a „klasszikus” vasárnapi énekek), hitünk alapjai (pl. hitvallás, keresztelezés, úrvacsora), az egyházi év, végül a napszaki énekek. A páli hármasság harmadik eleme a *lelki énekek*, melyeket a teológiai szempontú óvatosság, másrészt az egyértelműbb megjelölés érdekében *Bibliaköri énekek*-nek nevezünk. Ez egyértelműen utal az énekcsoport funkciójára és „hangvételére”, de nem zárja ki, hogy ezek az egyéni hangú énekek adott esetben az istentiszteleten is helyet kaphassanak. Amint említettem, a *Dicséret*ek, ezen belül is *Az egyházi év* fejezet az énekanyag súlypontja, melyben az eddigiekhez képest az *Óév–újév* és *Böjt* között helyet kapott az *Epifánia ideje* fejezet, a Szentháromság ünnepét követően pedig az egyházi év végéhez közeledve az *Anyaszentegyház, reformáció*, illetve a *Keresztyén reménység* fejezetekkel gazdagodott. Az egyes fejezetek így mintegy vezérfonalként végigvezetnek az éven, segítik a vasárnapok egymásra épülését, a keresztyén tanítás és hit gazdag kibontását, az adott fejezet énekeihez pedig —részben az ajánlások, részben külön részletes táblázat segítségével— jól kapcsolhatók egyfelől az első nagy rész zsoltárai —tulajdonképpen egy minden élet-helyzetre, minden ünnepre használatos imádságoskönyv—, de ide kapcsolhatók a harmadik nagy rész egyénibb hangú énekei is.

A zsoltárok átfogó szerepe

Az új énekeskönyv 80 %-ban megtartja az előző énekkészletet, az átrendezés, valamint egyéb dallami–szövegi igazítások révén mégis teljesen megújul. Ez utóbbi a zsoltárokban is észrevehető. A genfi zsoltárok szövegének tapintatos,

de határozott igazításait azért éreztük fontosnak, hogy imádságként tudjuk őket énekelni; hogy nyelvünk régies ízei mögötti lelki mondanivaló imádsággá válhasson. Tudnunk kell: Kálvin azért tette a zsoltárkönyvet az istentiszteleti éneklés mércéjévé, mert a zsoltárokkal maga Isten tanít bennünket imádkozni.¹⁰ Ám a zsoltár csak akkor lehet imádsággá bennünk, ha azonosulni tudunk szavaival; ha *értelemmel* tudjuk énekelni, akkor lehet *lélekké* bennünk. A legfőbb cél tehát —amint fentebb említettem— közelebb hozni a zsoltár szövegét a mai keresztyén hívőhöz.

A Szenci-fordításhoz való viszonyunkat Csomasz Tóth Kálmán szavai irányították: „Szenci Molnár Albert zsoltárfordítása nem közvetlen írott ige, tehát nem kánon és nem érinthetetlen, de lényegében pótolhatatlan. [...] kötelessége a mai nemzedéknek az, hogy [...] gondos és alázatos restauráló munkával olyan igazításokat végezzen rajta, amelyek a lényeges szépségeket nem érintik, sőt a múltó, vagy elavuló részek lehántásával és helyreigazításával felfrissítik, hangsúlyozzák és kiemelik. Egy-két beteg fog betömése, sőt, ha kell, kihúzása az egész fogsort, esetleg magát az embert mentheti meg.”¹¹

Énekeskönyvet szerkesztő, nagynevű elődünk ezt 1950-ben, a megjelenést követően írta, így a gondolatok, feladatok mintegy jövőbe mutatóként értelmezhetők. Ennek alapján a Szenci-zsoltárfordítás átvizsgálását és a szükséges igazításokat A. Molnár Ferenc nyelvész OTKA-kutatás keretében elvégzett munkáját,¹² valamint Csomasz Tóth Kálmán 1983 szeptemberében elkészített, jegyzetekkel kipreparált és ránk hagyományozott énekeskönyvét felhasználva Arany János karnagy, Göbölösné Gaál Eszter egyházzeneész és Szűcs Ferenc teológiai professzor, valamint jómagam végeztük. Zsoltárajánlások szerepelnek a legtöbb énekfejezet élén és visszaállítottuk a régi énekeskönyvekben található, ünnepek és témák szerinti zsoltárajánlást is.

A bibliai Zsoltárok könyve az óegyházi liturgia legfontosabb szövegforrása. A zsoltárimádság áthatja az egyházi évet, összeköti az olvasmányokat, meghatározza a napszaki liturgiákat. Ma is sokan látják ennek jelentőségét, és a reformáció korának verses zsoltárparafrázisai mintájára ma is születnek zsoltárénekek. Ilyen újabb zsoltárfeldolgozások —népdalzsoltárok és néhány kortárs szerző dallamára született, az újabb nemzedék köreiben már ismert énekek—

¹⁰ Részlet az 1543-as zsoltárkönyv híres előszavából. Magyarul először a *Jugoszláviai Énekeskönyv*-ben jelent meg (1939) Révész Imre fordításában. Megtalálható a *Zsoltár* folyóirat 1994/4 számában (silver.drk.hu/zsoltar/), valamint a MRE Zsinata kiadásában 2002-ben megjelent Claude Goudimel: *Zsoltárok. Négyszólamú kórusok a genfi zsoltárok dallamaira*. 1565. 6–8. oldalán

¹¹ CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN: *A református gyülekezeti éneklés*. Magyar Református Egyház, Budapest 1950. 222. egyhazzene.reformatus.hu/konyvtar/v/csomasz-toth-kalman-a-reformatus-gyulekezeti-enekles/ (megtekintés 2020. szept. 5.)

¹² A. MOLNÁR FERENC — OSZLÁNSZKI ÉVA: *Szenci Molnár Albert zsoltárainak szöveg-hagyományozódásáról. A zsoltárok eredeti és a mai magyar református énekeskönyvben levő szövegeinek összehasonlítása (kommentárokkal)*. Második, bővített és javított kiadás. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. Debrecen 2012. (Nyelvi és Művelődéstörténeti adattár. Kiadványok 14) mnytud.arts.unideb.hu/amolnar/Szenci_Molnar_Albert_zsoltar_szoveghagy.pdf (megtekintés 2020. szept. 5.)

is helyet kaptak a Bibliaköri énekek rész egyes fejezeteinek a végén. A teljes genfi psaltérium megtartása nem csupán egy történelmi kötelezettség teljesítése, hanem a további fejezetek élén található visszautalásokkal és a harmadik részben szereplő újabb zsoltárfeldolgozásokkal a *psalmus*-ok az eddigieknél tudatosabban és szervezettebben épülhetnek be a református énekkincsbe.

Bódiss Tamás

Új orgonák templomainkban

Herend

Új református templom épült Herenden, közvetlenül a Porcelánmanufaktúra szomszédságában, melynek felszentelésre 2020. szeptember 13-án került sor. Az új templomba szánt hatregiszteres, historikus utánzatú pozitívorgona már az épület tervezésénél megvolt, így több tekintetben is meghatározta a belső tér kialakítását.

„A templomtér ékessége tagadhatatlanul a kis orgona” — vallja Kovács Botond Árpád, Szentgál és Herend református lelkipásztora, aki korábban több mint egy évtizedig szolgált orgonista-kántorként Budapesten, a Kálvin téri templomban. „A hangszer vörös színe visszaköszön a padokon, mint ahogy az úrasztala és a pulpitus betétjeinek színe a prospekt sípok árnyalatát adják vissza.”

A herendi orgona hangképe:

Manual

Holpijp	8'
Fluit	4'
Octaaf	2'
Mixtuur 2 St	
Tremulant	

Pedal

Subbas	16'
Prestant	4'

A teljes egészében fasípkból álló, mechanikus működésű hangszer a hollandiai Flentrop cég műhelyében készült, a gyülekezet már magánszemélytől, internetes hirdetés útján vásárolta meg. A pedálmű Praestant 4' sípsora a homlokzatban áll, a Subbass 16' kivételesen elektromos hangkeltéssel szólal meg. A függesztett pedál pár centiméteres hátrahúzással önállóan is használható. A fasípkok lágy hangzásuk ellenére pompásan betöltik a 75 négyzetméteres templom belső terét.

A képek és az ismertető szerzője Kovács Botond Árpád református lelkipásztor.

Mosonmagyaróvár, Helvécia

A Magyarországi Református Egyház 2020 nyara végén két jelentős templomi orgonával gyarapodott. A mosonmagyaróvári és a helvéciai templom nagyon hasonló jellegű és hasonló méretű. Az előbbi a miskolci Deszkateplom építész, a nagyváradi *Szeghalmy Bálint* tervei szerint épült 1940-ben, a helvéciát hat évtizeddel később tervezte *Czégány Sándor*, de ez a templom is Szeghalmy hatását mutatja. Szeghalmy Koós Károlyhoz hasonlóan az erdélyi népi építészet elemeiből alakította ki jellegzetes stílusát. Esztétikailag ebben a szellemben épült mindkét orgona, melyek két székelyföldi orgonaépítő, *Bors László* és *Bartis Szabolcs* keze munkáját dicsérik, ezenfelül hangképük gerince is azonos. Az orgonák *Homolya Dávid* elgondolása szerint épültek, mely egy eredetileg oktatási célokat szolgáló kisorgona továbbfejlesztéséből érlelődött ki. A hangkép alapelve az aránylag kis regiszterszám minél változatosabb kihasználása, mely a repertoár széles szeletét koncertszerűen megszólaltathatóvá teszi. A váltócsúszka kihasználhatóságát szimultán transzmissziók is fokozzák. A játékos sokkal inkább a hangkép lehetőségeinek teljes kiterjesztését érzékeli, mint a transzmissziós eljárás behatároltságát. A helvéciai hangszer kiváló liturgikus orgona, mely gyakorlásra vagy akár kisebb koncertekre is alkalmas — Mosonmagyaróvárt a kis regisztertöbbletnek köszönhetően már egy komoly koncertorgonáról beszélhetünk. Az orgonák hangképe (a csillaggal jelölt regiszterek a kisebb, helvéciai orgonáét mutatják):

Bourdon	16’*	I. manuál és pedál (szimultán)
Principal	8’*	I. manuál és pedál (szimultán)
Flauta	8’*	I. manuál és II. manuál (szimultán)
Salicional	8’*	I. manuál vagy II. manuál (váltócsúszka)
Octave	4’*	I. manuál és pedál (szimultán)
Spitzflöte	4’*	I. manuál vagy II. manuál (váltócsúszka)
Fugara	4’*	I. manuál vagy II. manuál (váltócsúszka)
Quinte	2 2/3’*	I. manuál vagy II. manuál (váltócsúszka)
Superoctave	2’*	I. manuál
Flageolet	2’	manuál vagy II. manuál (váltócsúszka)
Terz	1 3/5’*	manuál vagy II. manuál (váltócsúszka)
Larigot	1 1/3’	II. manuál
Mixtura III*		I. manuál
Posaune	16’	pedál
Fagott	8’	I. manuál és pedál (szimultán)
Vox humana	8’	II. manuál
(Helvécián Regal 8’)*		(Helvécián I. vagy II. manuál)
Tremulant		teljes mű

Az ajaksípokat a gyergyószentmiklósi *Vox humana*, a nyelvregisztereket, valamint a szelládákat a *Pécsi Orgonaépítő Manufaktúra* gyártotta.

A helvéciai református templom orgonája. (Foto: Bors László)

Homolya Dávid nemzetközi orgonaszakértő